

Интернет комуникации

‘Постдигитално’: между дефинициите и значенията

Добрян Боев

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Имейл: dobryan.boev@gmail.com

Абстракт: Фокусът в статията е върху понятието „постдигитално“, като се прави опит за изясняването на неговите значения чрез преглед на литература от първите две десетилетия на 21. век. От първото споменаване на думата, в текста се разглеждат различни опити за дефиниране, които създават повече объркване, отколкото яснота. Представени са гледни точки, които поставят термина в различни позиции спрямо „дигиталното“, като се прави изводът, че е по-подходящо постдигиталното да бъде използвано за описване културната и обществена реакция спрямо дигиталния свят, в който живеем, отколкото за разграничаването на отделен времеви период в развитието на обществото.

Ключови думи: дигитално, постдигитално, виртуално, критика, общество.

‘Postdigital’: Between Definitions and Meanings

Dobryan Boev

Sofia University “St. Klement Ogridski”

Email: dobryan.boev@gmail.com

Abstract: The paper focuses on the notion of “postdigital” and tries to clarify its meanings through a literature review spanning the first two decades of the 21st century. It starts from the first usage of the word and the meaning it implies and goes through various definition attempts which ultimately create more confusion than clarity. The paper offers standpoints positioning the term at a different angle towards the “digital” and a conclusion is made that the term “postdigital” is best suited to describe the cultural and social reaction towards the digital world we live in, rather than a defined temporal stage in the development of the society.

Keywords: digital, postdigital, virtual, critic, society.

Увод

Светът, в който живеем днес, непрекъснато разрушава и изгражда ново разбиранята за себе си. Създаването на глобална култура върви ръка за ръка с борбата за запазване на локалните характеристики, създаващи колорита и уникалността на дадено място или група от хора. Прекаленото идентифициране по пол, възраст, етнос, сексуална ориентация, музикален стил, модни влечения, политически възгледи, професионални интереси, хоби и други неща водят неизменно до криза на идентичността в свят, в който новостта е норма, а различието – мимолетна реакция срещу конформизма. Живеем в свят, който е започнал своята глобализация с технологичната свързаност на телеграфа, телефона, радиото, телевизията и интернет. Всяка от тези стъпки скъсява дистанцията на комуникацията и разширява нейния обхват. Докато при телеграфа и телефона от комуникационна гледна точка се говори за един изпращач и един получател, то при радиото и телевизията вече има един изпращач и много получатели. Промените в резултат на развитието на интернет създават възможността съобщения от неограничен брой изпращачи да достигнат до неограничен брой получатели. И едно сравнение, така, както механизмите на саморегулация на пазара властват в капиталистическия свят, така информацията днес е властелин на обществото. Още през 1962 година Маклуън посочва, че „електромагнитните открития създават едновременно „поле“ във всички човешки дейности и по този начин човечеството съществува в условията на „глобално село“. [1] Ако спрем за минута и си спомним последния път, в който си забравихме телефона вкъщи или батерията му „падна“ посред бял ден, и чувството, че точно в този момент някой трябва да се свърже с нас или трябва да получим информация от изключително значение. Да помислим и за най-желаната почивка – тази далеч от същите тези технологии. Лукът да се откъснем от свързаността и да излезем от дигиталния свят – именно в това осъзнаване на нашата технологична зависимост се крие ключът към разгадаването на **постдигиталното**, върху чието дефиниране ще се фокусира тази работа.

Пост- и дигитално: значения и проявления

От научна гледна точка по-лесната част е дефинирането на „*пост-*“. Представката идва от латинското (*post*) и означава „следващ“, „последващ“ или „по-късен“. [2] „Пост-“, от позиция на терминологията и започвайки от етимологията, се използва за обозначаване на следващ етап от нещо *postscriptum lat.* – послепис, след текста, *постреволюционен* – след революцията, *postpatrum lat.* или *postnatal angl.* – периодът непосредствено след

раждането. В полето на хуманитарните науки *пост-* се използва и за описването на периоди или културни феномени, възникнали като реакция на нещо или допълващи го – постмодернизъм, постисторизъм, постпънк, постфеминизъм и т.н. Разглеждайки **постдигиталното**, е логично да се насочим към второто схващане, тъй като би било несериозно да говорим за отрязък във времето, който следва дигиталната епоха, в която всички ние живеем. Епоха, дори предшестваща появата на цифровите технологии, ако се съгласим с позицията на Крамер, който казва, че „дигитално“ означава просто нещо, което е разделено в ненатрапчиви преброими единици – преброими в система, която си изберем, независимо дали това са нули и единици, десетични числа, чертички на лист хартия или пръстите на ръката ни – всъщност точно от пръстите идва и думата дигитален (*digit* – англ. пръст на ръка или крак). [3] На френски думата е ‘numérique’. По този начин латинската азбука е дигитална система, движещите се букви на Гутенберговата преса са дигитална система, клавишите на пианото са дигитална система. [4] По този начин разбираме, че нашият свят е дигитален от момента, в който сме започнали да мислим за него, да го номерираме и назоваваме дори и преди проявата на писменост.

Следвайки тази дефиниция за дигитално, не е чудно, че постдигиталното е слабо използвано, трудно за дефиниране понятие, което все още търси своята същност. За първи път терминът се споменава от Пол Каскон през 2000 г. във връзка с нови по това време похвати в електронната музика: „**Постдигиталната**“ естетика се разви частично като резултат от работата в среда, заета от технологии: бръмченето на компютърни вентилатори, тракането на лазерни принтери, печатащи документи, звуците на потребителския интерфейс и приглушения звук на твърдите дискове. По-точно обаче тази нова форма се ражда от „провала“ на дигиталните технологии: забивания, бъгове (от англ. *bug* – буболечка, нарицателно за софтуерен и хардуерен проблем), софтуерни и системни грешки, орязвания, нарушаване на сигналите, дисторшън, и дори създаването на шум от компютърните звукови карти са някои от търсените ефекти, които композиторите влагат в своята музика. [5] Посоченият откъс засилва усещането, че постдигиталното е част от дигиталното, реакция и дори бунт срещу унифицирането на машините – случайните, нетърсени звукови ефекти на цифровите машини се използват за създаването на уникални елементи (звуци) в музиката. Ето защо почти две десетилетия по-късно все още **постдигиталното** е трудно за дефиниране; разхвърляно; непредвидимо; дигитално и аналогово; технологично и не-технологично; биологично и информационно. Постдигитално-

то е едновременно разкъсване на наличните теории и тяхно продължение. Тази разхвърляност обаче изглежда е вродена в съвременното човешко състояние. [6]

Именно в човешкото състояние трябва да търсим идеята за **постдигиталното** като реакция към заобикалящия ни свят. Популярното разбиране за дигиталния свят понякога създава алюзия, че това е нематериалният свят на виртуалното. Електронните писма или е-кореспонденцията, социалните мрежи или облачните технологии имат своето материално проявление, като от особена важност е фактът, че е необходимо изчислително устройство, за да бъдат достъпни и използвани. От там нататък имейлите и съобщенията в социалните мрежи, съхраняването в облачните технологии загубват своята материална част; те съществуват навсякъде в почти мигновен синхрон. Потребителят забравя за технологичната страна на дигиталното и се потапя напълно във виртуалното. В този ред на мисли постдигиталното може да бъде разгледано и като припомняне на материалната страна, като се отчита и цената на технологиите. Защото за да бъде осмислено дигиталното, не бива да се забравя, че то е здраво вкоренено в материалния свят и бива наторявано със земни суровини като злато, мед и калай (често болезнено добивани и събирани от нискозаплатени работници и дори деца), а електрическа енергия, добивана от изгарянето на изкопаеми горива, тече във вените му. [...] Така че **постдигиталното** има за цел да смъкне дигитализацията и дигиталното от техния звезден, ефирен дом право в калта. [7]

Колкото повече сме заобиколени от технологии, толкова повече ресурси изискват те. Ресурси за производство, ресурси за използване и ресурси за рециклиране на излязлата от употреба техника, която често съдържа материали, вредни за околната среда. И докато постиндустриалното общество е само ползвател на създадените от предхождащата го ера възможности, то постдигиталното общество задава въпроси и търси техните отговори. Инструментите, предоставени от *интернет на нещата* (Internet of Things – IoT), заедно с виртуалната среда на дигиталните медии насочват погледа на света към пораженията, нанесени на околната среда от човешката намеса. Сензори, датчици и камери позволяват събирането на информация в реално време за състоянието на околната среда, а обработката на събраните данни дава възможност да се проследят промените и да се прогнозира бъдещето на климатичните промени. И докато за ролята на човека в тези процеси в обществото и в научните среди се води дебат, то безспорен е фактът, че насочването на вниманието на широката публика към тези промени принадлежи на дигиталната ера.

Подхождайки от тази гледна точка, *постдигиталният* потребител осъзнава, че телефонът му се превръща в отпадък и няма нужда да бъде сменян на всеки две години само защото тогава мобилният му оператор се опитва да му продаде новия модел. Разбира също така, че освен ако няма нужда от мощен и високоспециализиран компютър за работа, то може да извършва ежедневните си виртуални дейности от почти всяко едно устройство, предлагащо му достъп до интернет. За съжаление консуматорското мислене надделява за момента и е далеч времето, в което на технологията ще бъде гледано по този начин.

В общество, в което новото е нормално, дигиталните устройства са само стоки, които биват консумирани без оглед на истинските нужди на потребителя. Това се отнася и до виртуалната среда, в която потребителите се движат безкритично, прелиствайки тонове информация в социалните мрежи, без да се замислят за следите, които оставят, за данните, които дават за себе си, и за това, как тези данни могат да бъдат използвани. Дигитализацията и контролът, който тя прилага, в известен смисъл са нематериални и същевременно имат отношение към специфичните технологии на своето време. Дигитализацията е също и как се подготвяме за бъдещето. Можем да кажем, че по някакъв начин живеем не само с технологиите от днес (и вчера), а и до голяма степен с илюзорните бъдещи технологии и с техните предвидими ефекти.

Съвременните постполитически тенденции (изразени чрез пълното приемане на технологичния императив) могат да бъдат разглеждани като част **от постдигитално** настояще, в което компютрите са станали нещо толкова обикновено, опитомено и повсеместно в ежедневието, че са отвъд всякаква критика. [8] На подобна позиция за постдигиталното е и Оля Харизанова. В него дигиталното е обичайно обкръжение и неизменна част от живота на човека, а не вълнуващо преживяване при среща с новост. [9] Според Харизанова паралелно с усъвършенстването на инструментариума за дигитализация, нарастването на количеството дигитални продукти и автоматизираните процеси, **постдигиталният** свят се основава на виртуализацията, на симбиозата „реално – виртуално“ в различни проявления (разширяване, симулиране, миксиране, на реално и дигитално). [10]

И двете посочени по-горе позиции допълват описаното от Каскон [11] преливане и смесване на реално и виртуално, цифрово и аналогово за постигането на хомогенна следа, в която дигиталните технологии присъстват навсякъде около нас, и биват приемани безкритично. Определено това е и посоката, която може да бъде наблюдавана от времето на създаването на

първите персонални компютри насам, минавайки през интернет, WWW, социалните мрежи, смарт устройства, а вече и IoT.

Когато говорим за постдигитално, то несъмнено би произлязло от същата тази среда. Но ако технологията се приема безкритично, то границата между дигитално и постдигитално се развива до такава степен, че обезсмисля второто понятие. Може би това е и причината неговото определение да бъде все още търсено и дефиницията да бъде неясна и отворена за интерпретации. Говорейки за „пост-“, обаче, е редно да бъде направена още една стъпка напред отвъд дигиталното, доколкото това е възможно. Какво обаче означава да бъдем „пост“ дигитални, да бъдем по някакъв начин „отвъд“? Единият отговор би бил да предположим, че „постдигиталното“ се отнася повече към начина на мислене, отколкото към технологията, ако бихме могли да разделим тези две неща за момент. Можем да мислим за „пост-“ като обозначаващо критичен поглед към всичко, което представлява терминът „дигитално“ в широк културен аспект. [12] Това определение дава повече смисъл на понятието, определяйки го като културна реакция към дигиталното. И тъй като светът е дигитален, то постдигиталното е реакция към света, в който живеем, негова критика и осъзнаване на подводните камъни, които се крият под бързите води на дигиталните устройства и виртуалните пространства. В съответствие с тези позиции настоящият период често се определя като **постдигитален** и постинтернет, въпреки че тези названия съдържат известни противоречия и не са еднозначни от гледна точка на терминологията. В опит да се анализира промяната в начина, по който потребители и създатели взаимодействат с интернет (все по-наясно с неговите механизми и недостатъци), критици, куратори и артисти използват тези термини, за да илюстрират съвременното културно състояние. [13]

Както е видно от представените по-горе мнения, критичният поглед на постдигиталното се утвърждава бавно в терминологията на хуманитарните науки. С това кръгът се затваря и критиката засега остава основно в полето на изкуството, все още тази ниша е малка, но с нарастване на зависимостта на обществото към дигитални и виртуални продукти ще се увеличава и необходимостта от критичен поглед към тях. И докато преди десет години потребителите на социалната мрежа Facebook.com нарастваха главоломно и всички те споделяха своята информация безусловно, то днес същата тази социална мрежа през юли 2019 г. бива глобена с колосалната сума от 5 милиарда долара заради неправомерното използване на същата тази лична информация, предоставена от нейните потребители. [14] И ако санкционирането на интернет гигантите с рекордни глоби вече не прави толкова силно

впечатление, то интересни са и още две новини от същия източник, публикувани в същия ден – 13.07.2019 г.: „Можем ли да вярваме на „умните“ машини?“ (BBC, 2019) [15] и „Дали „умните“ телефони са като нов „опиум за хората“ (BBC, 2019) [16], където дигиталните технологии и нашата зависимост от тях биват разглеждани в паралел с ролята на религията в обществото. Освен в популярни медии, подобни позиции започват да се появяват и в полето на популярната психология, където вече се предлагат терапии за интернет и дигитална зависимост.

Един от пионерите в тази област е шведският терапевт Патрик Винсент, който е чест гост на телевизионни предавания, в които популяризира своите идеи и практики в страна, в която достъпът до интернет е част от правата на човека. [17] В своята книга „Дигиталната дрога“ Патрик Винсент застъпва тезата, че трябва да можем да се наслаждаваме на електрониката, без да губим живота си в нея. Книгата е за това как хората да живеят пълноценно и как технологиите да бъде здравословна част от този живот, а не да вреди. [18]

След краткия обзор са налице основания да се направи изводът, че представените публикации са симптоматични за постепенното еволюиране на отношението към технологиите от приемане към критика или от дигитално към постдигитално. Правим допускането, че „постдигиталното“ съответства повече на концепцията за културна реакция към натиска на технологиите, отколкото на строго дефинирано понятие от научна гледна точка, чрез което понятие се цели да се отдели по безспорен начин една фаза от развитието на обществото от друга.

Заключение

В заключение би могло да се върнем отново към Флориан Крамер, според когото „постдигиталното“ може да бъде дефинирано по-прагматично и смислено в рамките на популярната култура и в разговорните рамки. Това се отнася както за представката „пост“, така и за названието „дигитален“. Представката „пост“ не трябва да се разбира по същия начин, както в постмодернизъм или постистория, а в смисъла на постпънк (продължение на пънк културата, което с все още пънк по някакъв начин, но е също така отвъд пънка); посткомунизъм (като продължаващата социо-културна реалност в страните от бившия Източен блок). [19] Изказвайки съгласие с Флориан Крамър, допълваме, че постдигиталното е ситуирано отвъд дигиталното и същевременно отправя критичен поглед към него. Постдигиталното се позиционира на различни равнища и има проявления в различни сфери,

независимо дали говорим за произведение на изкуството, описващо ни като дигитални зомбита, огромна глоба от регулатор, наложена на интернет гигант за неправомерното използване на нашите данни, или пък за терапия, целяща да подобри живота на хората, и изясняване на спецификите на връзката с дигиталните технологии.

Цитати и бележки

- [1] McLuhan, M. (1962). *The Gutenberg Galaxy: the making of the typographic man*. Toronto: University of Toronto Press.
- [2] Post (2019). *Merriam Webster Online Dictionary*. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/post>. Retrieved on 07.07. 2019.
- [3] Cramer, F. (2014). What is 'Post-digital'? Typewriters vs. imageboard memes, *APRJA –A Peer-Reviewed Journal About, DARC (Digital Aesthetics Research Centre), Aarhus University*, (pp. 1-22). <http://www.aprja.net/what-is-post-digital/?pdf=1318>, Retrieved on 05.07.2019.
- Cramer, F. (2013). Post-digital: a term that sucks but is useful (draft 2). *Post-digital Research. Kunsthal Aarhus*. Oct. 7-9, Web, <http://post-digital.projects.cavi.dk/?p=295>. Retrieved on 05.07.2019.
- [4] Cramer, F. (2014). What is 'Post-digital'? Typewriters vs. imageboard memes, *APRJA –A Peer-Reviewed Journal About, DARC (Digital Aesthetics Research Centre), Aarhus University*, pp. 1-22, <http://www.aprja.net/what-is-post-digital/?pdf=1318>, Retrieved on 05.07.2019.
- [5] Cascone, K. (2000). The Aesthetics of Failure: Post-Digital, Tendencies in Contemporary Computer Music. *Audio Culture*, 392-398.
- [6] Jandrić, P. & Knox, J. et al. (2018). Postdigital science and education. *Educational Philosophy and Theory*, 894-899.
- [7] Jandrić, P. & Knox, J. et al. (2018). Postdigital science and education. *Educational Philosophy and Theory*, 894-899.
- [8] Rahm, L. & Fejes, A. (2017). Popular education and the digital citizen: a genealogical analysis. *European Journal for Research on the Education and Learning of Adults*, 21-36.
- [9] Харизанова, О. (2018). Музеите vs постдигиталния свят. *Културната памет във времето и пространството. Сборник посветен на 65-годишния юбилей на проф. д.изк.н. Симеон Недков*, София: УИ „Св. Климент Охридски“, 177-192. [Harizanova, O. (2018). Muzeite vs postdigitalnia svyat. *Kulturnata pamet vav vremeto i prostranstvoto. Sbornik posveten na 65-godishnia yubiley na prof. d.izk.n. Simeon Nedkov*, Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 177-192.]
- [10] Харизанова, О. (2018). Музеите vs постдигиталния свят. *Културната памет във времето и пространството. Сборник посветен на 65-годишния юбилей на проф. д.изк.н. Симеон Недков*, София: УИ „Св. Климент Охридски“, 177-192. [Harizanova, O. (2018). Muzeite vs postdigitalnia svyat. *Kulturnata pamet vav vremeto i prostranstvoto. Sbornik posveten na 65-godishnia yubiley na prof. d.izk.n. Simeon Nedkov*, Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 177-192.]

- [11] Cascone, K. (2000). The Aesthetics of Failure: Post-Digital, Tendencies in Contemporary Computer Music. *Audio Culture*, 392–398.
- [12] Jandrić, P. & Knox, J. et al. (2018). Postdigital science and education. *Educational Philosophy and Theory*, 894–899.
- [13] Monteiro, R. X. & Barranha, H. (2018). What Can and Cannot Be Felt: The Paradox of Affectivity in Post-Internet Art. *Journal of Science and Technology of the Arts*, Vol.10, issue 1: 3-14.
- [14] BBC. (2019). Facebook 'to be fined \$5bn over Cambridge Analytica scandal'. *BBC news*. 13.07.2019. <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-48972327>. Retrieved on 13.07. 2019.
- [15] BBC. (2019). Tech Tent: Should you trust smart machines? *BBC news*. 13.07.2019. <https://www.bbc.co.uk/news/technology-48966240>. Retrieved on 14.07.2019.
- [16] BBC. (2019). Are smartphones the new 'opium of the people'? *BBC news*. 13.07.2019. <https://www.bbc.co.uk/news/entertainment-arts-48923485>. Retrieved on 14.07. 2019.
- [17] Diab, E. (2018). Sweden and human rights. *Sweden*. 2 октомври 2018. <https://sweden.se/society/sweden-and-human-rights/>. Retrieved on 14.07.2019.
- [18] Winsent, P. (2016). Den Digitala Drogen. *Patrik Wincent*, <http://www.patrikwincent.se/den-digitala-drogen>. Retrieved on 07.07.2019.
- [19] Cramer, F. (2014). What is 'Post-digital'? Typewriters vs. imageboard memes, *APRJA – A Peer-Reviewed Journal About*, (pp. 1–22). DARC (Digital Aesthetics Research Centre), Aarhus University, <http://www.aprja.net/what-is-post-digital/?pdf=1318>, Retrieved on 05.07.2019.

Библиография

- Харизанова, О. (2018). Музеите vs постдигиталния свят. *Културната памет във времето и пространството. Сборник посветен на 65-годишния юбилей на проф. д.изк.н. Симеон Недков*, София: УИ „Св. Климент Охридски“, 177–192. [Harizanova, O. (2018). Muzeite vs postdigitalnia svyat. *Kulturnata pamet vav vremeto i prostranstvoto*. Sbornik posveten na 65-godishnia yubiley na prof. d.izk.n. Simeon Nedkov, Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 177–192.]
- BBC. (2019). Are smartphones the new 'opium of the people'? *BBC news*. 13 юли. <https://www.bbc.co.uk/news/entertainment-arts-48923485>. Retrieved on 14.07. 2019.
- BBC. (2019). Facebook 'to be fined \$5bn over Cambridge Analytica scandal'. *BBC news*. 13 юли 2019. <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-48972327>. Retrieved on 13.07. 2019.
- BBC. (2019). Tech Tent: Should you trust smart machines? *BBC news*. 13 юли 2019. <https://www.bbc.co.uk/news/technology-48966240>. Retrieved on 14.07. 2019.
- Cascone, K. (2000). The Aesthetics of Failure: Post-Digital, Tendencies in Contemporary Computer Music. *Audio Culture*, 392–398.
- Cramer, F. (2013). Post-digital: a term that sucks but is useful (draft 2).” *Post-digital Research. Kunsthal Aarhus*. Oct. 7–9, 2013. Web, <http://post-digital.projects.cavi.dk/?p=295>, Retrieved on 10.10.2019.
- Cramer, F. (2014). What is 'Post-digital'? Typewriters vs. imageboard memes, *APRJA*

- *A Peer-Reviewed Journal About*, DARC (Digital Aesthetics Research Centre), Aarhus University, pp. 1–22, <http://www.aprja.net/what-is-post-digital/?pdf=1318>, Retrieved on 05.07.2019.
- Diab, E. (2018). Sweden and human rights. *Sweden*. 2 октомври 2018. <https://sweden.se/society/sweden-and-human-rights/>. Retrieved on 14.07.2019.
- Jandrić, P. & Knox, J. et al. (2018). Postdigital science and education. *Educational Philosophy and Theory* 894–899.
- Jandrić, P. et.al. (2019). Postdigital Dialogue. *Postdigital Science and Education*, 163–189.
- McLuhan, M. (1962). *The Gutenberg Galaxy: the making of the typographic man*. Toronto: University of Toronto Press.
- Monteiro, R. X. & Barranha, H. (2018). What Can and Cannot Be Felt: The Paradox of Affectivity in Post-Internet Art. *Journal of Science and Technology of the Arts*, 2018, 3–14.
- Peters, M. A. & Jandrić, P. (2018). Curriculum, text and forms of textuality. *Open Review of Educational Research*, 150–163.
- Post. (2019). *Merriam Webster Online Dictionary*. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/post>. Retrieved on 07.07. 2019
- Rahm, L. & Fejes, A. (2018). Popular education and the digital citizen: a genealogical analysis. *European Journal for Research on the Education and Learning of Adults*, 2017, 21–36.
- Winsent, P. (2016). Den Digitala Drogen. *Patrik Wincent*, <http://www.patrikwincent.se/den-digitala-drogen>. Retrieved on 07.07. 2019.

Manuscript was submitted: 15.10.2019.

Peer Reviews: since 22.10.2019 till 30.10.2019.

Accepted: 10.11.2019.

Брой 42 на сп. „Реторика и комуникации“, януари 2020 г. се издава с финансовата помощ на Фонд научни изследвания, договор № КП-06-НП1/39 от 18 декември 2019 г.